

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI No: 439

İMÂM MÂTÜRÎDÎ
VE
TE'VÎLÂTÜ'L-KUR'ÂN

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş

Doç. Dr. Mehmet Ümit

Arş. Gör. Bilal Kır

1. Baskı

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI No: 439

ISBN 978-975-548-485-3
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16209

Kitabın Adı
İMÂM MÂTÜRİDÎ VE TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN

Editörler
Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş
Doç. Dr. Mehmet Ümit
Arş. Gör. Bilal Kır

Sayfa Düzenlemesi
Hamit Sağlam

Kapak Tasarımı
Eren Sakız

Kapak Resmi
Şerbu't-Te'vilât, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 48

Baskı / Cilt: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İSTANBUL
Tel: 0212 412 17 77
Sertifika No: 44451

1. Baskı
Ekim 2019, İstanbul

İlahiyat Fakültesi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI
YAYINLARI

Ümraniye
Belediyesi

Uluslararası İmâm Mâtürîdî ve *Te'vilâtü'l-Kur'an* Sempozyumu M.Ü. İlahiyat Fakültesi ve Ümraniye Belediyesi işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Bu sempozyumda sunulan bildiriler üzerine inşa edilen metinler, kör hakem sürecinden geçerek kitap hâline getirilmiştir. Metinlerin muhteva ve dil bakımından sorumluluğu müelliflerine, teli hakları editörlere, basım organizasyonu ise anlaşmalı olarak M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları'na aittir. Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İsteme Adresi

M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Nuhkuyusu Cad. No: 110 Bağlarbaşı 34662 Üsküdar İSTANBUL
Tel: 0216 651 15 06 Faks: 0216 651 00 61
ifav@ilahiyatvakfi.com • www.ilahiyatvakfi.com

MÂTÜRÎDÎ'NİN *TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN*'DA SİYASETE İLİŞKİN KAVRAMLARA YAKLAŞIMI

Mustafa ÜNVERDİ*

GİRİŞ

Abbâsî Halifesi Me'mûn (ö. 218/833) ile ilgili şöyle bir hikâye anlatılır: Halife Me'mûn bir gün sarayda tahtında oturmuş, "Mezâlim Adâleti"ni yerine getiriyordu. Kendisine bir dilekçe sunuldu. Me'mûn bu dilekçeyi veziri olan Fazl b. Sehl'e (ö. 202/818) verdi ve şunu dedi: "Bu adamın dileğini çabuk yerine getir. Zira bu dünya dosta vefa göstermeye bile fırsat vermeyecek derecede hızlı döner. Bugün, gücümüz varken imkânları sunalım. Yarın gün gelir bunu yapamayız. İşte o gün bizim acziyet ve çaresizliğimizdir." Siyaset ve siyasetçinin bir anlamda halk ile ilişkisini tasvir eden bu hikâye büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk'e (ö. 485/1092) aittir.¹ Çağdaş siyaset bilimci David Easton "Siyaset, değerlerin otoriteler yoluyla dağılımıdır", der.² Tarihten günümüze insanların sürekli gündemini teşkil eden siyaset, klasik kelâm kaynaklarında "İmâmet" adıyla konu edilmiştir. Konunun Şîî inanç esasları arasında yer aldığı bilinen bir husustur. Söz konusu meselede Şîî ve Sünnî (ve İ'tizâfî) kanattan karşıt görüşlerin olduğu ve temelde yönetimin anayasal meşruiyeti ile yöneticinin/imâmın nitelikleri ve otoritenin sınırları bağlamında farklılığın olduğunu belirtmeliyiz.³

Hikmeti düşüncesinin mihveri kılmış olan Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) siyasete ilişkin görüşleri dikkat çekici niteliktedir. Onun *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı hacimli eserinde siyaset görüşünü tespit edebilmek için "imâmet, itaat, ulu'l-emr, şûra, hüküm ve mülk" gibi kavramlara getirdiği yorumları incelenmelidir. Mâtürîdî'nin siyaset görüşünü mercek altına aldığımızda bilgi, adâlet, basiret gibi kavramlarla sık sık karşılaşırız. Bu noktada onun görüşünü belirli bir çerçeve dâhilinde ele almak konunun meraklılarına ışık tutabilir.

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı.

1 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, s. 111.

2 Taşkın, *Siyaset*, s. 23.

3 Ünverdi, *İmâmiyye Şia'sının İmâmet Anlayışının Eleştirisi*, s. 99 ve 271.

Bu konuda yapılan yayınlar arasında Ramazan Altıntaş tarafından kaleme alınan “İmam-ı Mâtürîdî’de Din-Siyaset İlişkileri” ve Sönmez Kutlu’ya ait “İmam Mâtürîdî’ye Göre Diyanet-Siyaset Ayırımı” adlı makaleler zikredilebilir. Çalışmamız, Mâtürîdî’nin kendi eseri olan *Te’vilâtü'l-Kur’ân* üzerinden onun siyasi kavramlara getirdiği yorumları incelemek sadedinde olacaktır. Diğer itikâdî ekollerin imâmet ve siyasetle ilgili görüşleri bu çalışmanın sınırlarına dâhil değildir.

1. YÖNETİM FELSEFESİ: MÜLK ALLAH’INDIR

Mâtürîdî’nin devlet yönetiminde yönetici-halk ilişkisini belirleyen temel ilke, iktidar sahibinin yönetiminde bulunan toprakları, halkı ve diğer unsurları mutlak egemenlik düşüncesiyle değil de emânet bilinciyle yönetmesi esastır. Böyle olunca, yönetimin emânet, yöneticinin de emânetçi olduğu ilkesi esastır. Bu düzlemde söz konusu yöneticinin belirli kriterlere sahip olması ve yönetimde bazı ilkeleri benimsemesi gerekir.

Kur’an mülkün mutlak sahibinin Allah olduğunu haber verir.⁴ Mâtürîdî, devlet yöneticisi olmanın ülkedeki varlıkların sahibi olmak anlamına gelmediğini belirterek, siyaset felsefesini “Allah’ı, mülkün gerçek sahibi oluşu” ile temellendirir. Tüm yönetici ölçütleri ve yönetim esasları bu ilkeyle inşâ edilmelidir. Buna göre yerde ve gökte, mülk sahibi olan herkesin mâlik olduğu şeyin gerçek sahibi Allah’tır. Devleti yöneten kimsenin, yönettiği topraklar ve o toprakların üstünde ne varsa, her şeyin kendisine ait olduğu zannı sadece bir kuruntudur. Bilakis gerçekte mülk Allah’a aittir. Tüm devlet yöneticilerinin iktidarlarında bulunan varlıkların gerçek sahibi Allah’tır. Dolayısıyla, itaat, şükür, saygı ve övgü malın gerçek sahibi olan Allah’a olmalıdır; iktidar-halk ilişkisi, mâlik-mülk ya da efendi-köle ilişkisi değil, yöneten ve yönetilen ilişkisidir. Kulluk sadece Allah’a yöneliktir.⁵ Halkın yönetime itaati, yönetenin şahsına değil, devletin imar ve düzenini sağlayacak aslî ilkelere aittir.

2. YÖNETİM İLKELERİ

Mâtürîdî’nin devlet yönetiminin şekli noktasında belirli bir sistematiğe işaret ettiğini söylemek mümkün değildir. Ancak onun ilgili âyetlerde getirdiği yorumlar dikkate alındığında devlet yönetiminde şu hususlara vurgu yaptığını ifade edebiliriz:

a. Adâletle hükmetmek. “İnsanlar arasında hüküm verdiğinizde âdil olunuz”⁶ anlamındaki ilâhî emir, devlet yönetiminde temel ilkelere ilkinin adâlet olduğunu gösterir.⁷

4 Âl-i İmrân 3/26; el-Hadîd 57/5; el-Cum’a 62/1; el-Haşr 59/23.

5 Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, XIII, 338; Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, XV, 148, 285.

6 en-Nisâ 4/58.

7 Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, III, 293.

b. Liyakat ilkesine uygun davranmak. İnsanlar arasında yönetici vazifesini eda edenler, onlardan bu yetkiyi emânet almışlardır. Emânet, ehline tevdi edildiği zaman adâlet gerçekleşmiş olur. Böylece liyakat ve adâlet birbirinden ayrılmaz iki ilkedir.⁸

c. İştirâk/katılımcılık. Yöneticiler, devletin önemli işlerinde halkın ileri gelenlerine danışarak hareket etmeli, hayatî konular “danışma heyeti” denilebilecek “*esrâf*” (yüksek makam sahibi) ve *necbâ'* (asil ve soylu) vasfını haiz insanlar” veya ülke sakinleriyle birlikte karara bağlanmalıdır. Böylece karar mekanizması yöneticinin sadece kendisine değil, iştirak/katılım yoluyla birden fazla kimseye dayanır.⁹ Bunun delili Sebe’ Melikesinin, Süleyman’ın (a.s.) ve Firavun’un etrafındaki seçkinlere hitap ederek onlardan görüş aldıklarını haber veren âyetlerdir.¹⁰ Mâmafih kamuya ait işlerde peygamberler de buldukları toplumların ileri gelenleriyle istişarede bulunmuşlardır.¹¹ Bu da dolaylı olarak, yönetimde iştirak/katılım ilkesine işaret eder.

d. İstişâre/Danışma ilkesi. Şûra, meşveret kökünden türemiştir. İnsanların bir araya gelip birbirlerinin görüşlerine başvurarak ortak bir görüşü belirlemek istemelerine *istişare*, bir araya gelip görüş alış verişinde bulunan topluluğa da *şura* denir. Kur’an’da “*İş hakkında onlara danış*”¹² âyeti *istişâreye*; “*onların işleri aralarında müşavere iledir*”¹³ âyeti de *şûrâya* delildir. Her iki âyet, kişinin tek başına karar alması değil, başkalarının da karar sürecine dâhil olması gerektiğine işaret eder. Kur’an’ın 42. sûresine Şûrâ isminin verilmiş olması, ayrıca anlamlıdır.

Mâtürîdî Hz. Peygamber’in vahiy alan bir kişi olmasına rağmen, kendisine istişarenin emredilmiş olmasının üç muhtemel mânaya gelebileceğini belirtir: Birincisi, hakkında nas bulunmayan konularda istişarenin câiz olmaması, ancak diğer konularda ictihâd edilebilmesidir. İkincisi, Hz. Peygamber’e istişarenin emredilmiş olması ya sahâbenin faziletine ya da mutlak anlamda aklın gücüne işaret eder. Ancak her iki ihtimalde de hiç kimse (istişare edilmeye değer olma noktasında) sahâbe konumunda değildir. Üçüncüsü sahâbe görüşü bir noktada birleşirse bunun hakîkati ifade ettiğidir. Çünkü Allah Resulü’nün onlarla istişare ettikten sonra, onların görüşleriyle amel etmemesi düşünülemez. Onlara danışılması emredildiğine göre, şûra sonucunun hakka uygun olacağı kabul edilmiş olmaktadır.¹⁴ Hz. Peygamber’e

8 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 290-291.

9 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 296-297.

10 “*Sebe' Melikesi şöyle dedi: Beyler, Bana çok önemli bir mektup gönderilmiş!*” (en-Neml, 27/29); “*Süleyman ileri gelen adamlarına 'Beyler', Onlar bize gelip teslim olmadan önce hanginiz o kadın hükümdarın tahtını alıp bana getirebilir?’*” (en-Neml 27/38); “*Firavun da şöyle dedi: 'Efendiler! Ben sizin için benden başka bir tanrı tanımıyorum.'*” (el-Kasas 28/38).

11 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I, 137.

12 Âl-i İmrân 3/159.

13 eş-Şûrâ 42/38.

14 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, II, 458-459.

istişarenin emredilmiş olmasının bir ihtimali de bunun sadece savaş konularıyla sınırlı olduğudur. Nitekim Taberî (ö. 310/923) de bunu söz konusu yorumlar arasında zikretmiştir.¹⁵

Esasen ilke olarak, hakkında nas bulunan konuda ictihâda başvurulmaz. İstişare ya nassın uygulama usûlünde ya da nas bulunmayan konuda karar vermede geçerlidir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in vahye mazhar olan birisi olmasına rağmen, ashâbıyla istişaresinin, devlet yönetiminde iki önemli hususa matuf olduğu kabul edilebilir. Mâtürîdî'nin de ifade ettiği gibi bunlardan birincisi, yöneticinin etrafındaki insanların ve halkın şefkat ve sevgisini kazanmasıdır. Nitekim Câhiliye döneminde Arap liderleri istişare mekanizmasını uygulamadıkları için halktan kopuk idiler. Kendileri hakkında karar verilirken hiç fikri sorulmayan halka elbette bu çoğu zaman ağır gelirdi. Bu nedenle Hz. Peygamber ashâbıyla istişare etmiş ve onların gönüllerini kazanmıştır.¹⁶

İkincisi ise istişareye dayalı verilen kararların isabetli olma ihtimali fazladır. Çünkü istişare farklı akılların ve zihinlerin karar sürecine dâhil edilmesidir. Tek bir aklın doğruyu bulabilme ihtimal ve imkânı ile birden fazla aklın doğruyu bilme imkânı ve isabetli karara ulaşma süreci bir değildir. Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728) "*Hiçbir millet yoktur ki, aralarında istişareyle karar alsın da Allah onları doğru yola ulaştırmış olmasın.*" dediği kaydedilir. Ensâr, Hz. Peygamber'in aralarında bulunmadığı zamanlarda aralarında danışma ile hareket etmiş, bundan dolayı da ilâhî övgüye mazhar olmuştur.¹⁷ Hz. Peygamber'in ashâbıyla istişare etmesi, kendisinden sonra gelen yöneticilere bunu devlet yönetiminde temel ilkelere biri hâline getirmesi ve sünnet kılmış olduğu anlamına gelir.¹⁸

e. İlim adamlarının görüşlerine başvurmak. Kur'an, ihtilafli meseleleri Allah ve Resulüne götürmemizi emretmektedir.¹⁹ İlmî konularda ihtilaf ancak âlimler arasında olur. Öyleyse *ulu'l-emr*'in ilim adamı olma ya da ilim adamlarının görüşlerine riâyet etme zorunluluğu olur. Mü'minler de dinî meselelerde ancak âlimlerin fetvâlarına uyarlar. Âlimler Kur'an ve sünnete uygun fikir beyan etmeye yetkin kimselerdir. Onlar bu yönleriyle itaat edilmesi ve görüşü alınması gereken kimselerdir. Yöneticiler, halkın kendilerine itaat etmelerini istiyorlarsa –ki bu en tabîî haklarıdır– ulemânın görüşlerine ve fetvâlarına başvurmalı, ihtilafli meselelerde onlara danışmalıdırlar.²⁰

15 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VI, 190.

16 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, II, 459.

17 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIII, 203.

18 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VI, 191.

19 en-Nisâ 4/59.

20 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, 293-294.

f. Yönetimin tek bir ailenin uhdesinde olmaması. Yöneticinin Allah'tan en çok sakınan, insanların problemlerini çözmede en basiretli ve onların yararına olan şeyleri en iyi bilen birisi olması gerekir. Bu şartları taşıyan kim olursa olsun, imâmete en layık olan odur.²¹ Nesefî, Mâtürîdî'nin bugün elimizde olmayan *el-Makâlât* adlı eserinde, imâmetin iki temel özelliği taşıyan kimseye ait olması gerektiğini belirttiğini nakleder: Kişisel özellikler (takva, ilim, basiret vs.) ve otoriterlik. Temelde siyasî yöneticilik, toplumun maslahatlarını en güzel şekilde temin edecek ve onları yönetebilecek kimseye ait olmalıdır. Bu iki husus imâmetin gerçekleşmesi için zarurîdir. Kendisinde bu özelliklerin olduğu kimse imâmete en layıktır. Dolayısıyla Şîa'nın imâmeti sadece Benî Haşim ile sınırlandırması kabul edilemez.²² Nitekim geçmişte imâmet çeşitli kavimler arasında tahakkuk etmişti.²³ Böylece esas olan imâmetin belirli bir aileyle sınırlandırılması değil, yönetici vasfını haiz kimse- nin o görevi ifa etmesidir.

3. DEVLET YÖNETİCİSİNİN ÖZELLİKLERİ

Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'da siyasete ilişkin pasajlarında devlet yönetiminde bulunan kimselerin aşağıda belirtilen özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmiştir:

- a. **Adâletli olmak.** Hz. Peygamber ancak adâlet ve hakkaniyet üzere oldukça yöneticiye itaati emretmiştir. Bu konuda Mâtürîdî Hz. Peygamber'in âdil devlet başkanını müjdeleyen bir hadis-i şerîfine de yer verir.²⁴
- b. **Liyakat ve ehliyet sahibi olmak.** İnsanları yönetmek bir anlamda emâneti üstlenmektir. Emânetin de ehline verilmesi zorunludur. Liyakatin özünde emin/güvenilir olma vardır.²⁵ “*Emâneti ehline verin*”²⁶ emri, “*İnsanlar arasında hükmedince adâletle hükmedin*”²⁷ emriyle birlikte okunmalıdır.
- c. **İlim ve basiret sahibi olmak.**²⁸
- d. **Masumiyet şartını reddetmek.** Şîa'nın iddia ettiği gibi meşruiyetini Allah'tan alan bir imâm veya yönetici düşüncesi kabul edilemez.²⁹ Zira

21 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 293; Nesefî, *Tebziratü'l-edille*, II, 437.

22 Nesefî, *Tebziratü'l-edille*, II, 437-438. “*İmâmlar Kureyş'ten olacaktır*” meâlinde Hz. Peygamber'e nispet edilen hadisin Mâtürîdî tarafından yorumlanma biçimine aşağıda müstakil bir başlıkta yer vereceğiz.

23 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I, 229.

24 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 291-293.

25 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 291.

26 en-Nisâ 4/58.

27 el-Mâide 5/8.

28 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 293.

29 Şîa'da imâmın nas ve tayin ile seçilmesi ve mutlak masumiyeti ile ilgili görüşün Ehl-i Sünnet ile karşılaştırmalı değerlendirmesi için bkz. Ünverdi, “Eş'arî Kelamında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği”, s. 39-66.

Allah, ihtilaf konularında kendisine, Hz. Peygamber'e veya ilim adamlarına başvurmayı emretmiştir.³⁰

- e. **Fakîh olmak.** Allah, “Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz bunu Allah ve Resulüne götürün”³¹ diye emreder. Burada anlaşmazlık, ilmî bir tartışmadır ve bu da şüphesiz âlimler arasında olur. Öyleyse devlet ricâli dinî konuları bilen kimseler olmalıdırlar.
- f. **Takvâ sahibi olmak.** Halkın yöneticiye mallarını ve canlarını emânet etmiş olması onun takva sahibi olmasını zorunlu kılar.³²

4. HİLÂFETİN KUREYŞLİLİĞİ

Mâtürîdî'nin siyasî kavramlara ilişkin yorumlarını ele aldığımız bu çalışmada “İmâmlar Kureyş'tendir.”³³ meâlindeki rivâyete değinmenin konu bütünlüğü bakımından gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Esasen *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'da bu rivâyete ilişkin bir yoruma rastlayamadık. Ancak “Hilafetin Kureyşliliği” olarak adlandırılabilir meseleye dâir Neseffî'nin *Tebşiratü'l-edille* adlı eserinde Mâtürîdî'nin konuya ilişkin görüşünü bulmak mümkündür. Neseffî'nin nakline göre, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî bugün elimizde bulunmayan *el-Makâlât* adlı eserinde şöyle demektedir:

“Mesele dinî açıdan ele alınrsa, en çok takva sahibi olanı, en dindarını, işleri en iyi görececek, en iyi kararı verebilecek olanı aramak, böyle olanı imâmete getirmek gerekir. Çünkü Allah'ın kitabında: ‘Allah katında en keriminiz, en müttakînizdir’³⁴ denildiği gibi, malların ve uzların emâneti de buna bağlıdır. Emânetin yerine getirilmesi takva ile olur. Bu bakımdan imâmın takva sahibi olması gerekir. Ne var ki, Hz. Peygamber: ‘İmâmlar Kureyş'tendir’ demiş, peygamberin ashâbı da, imâmı Kureyş'ten seçmiş, onlara biat etmiştir.”³⁵

Mâtürîdî Hz. Peygamber'in bu konudaki açıklamasını iki nedene dayandırır: Birincisi, imâmetin dinî veçhesi olmakla beraber daha çok idarî ve siyasî bir konudur. Bu yüzden imâm olacak kişinin takvanın yanı sıra küçük düşürülmemiş ve nefret edilmeyen bir nesebe mensup olmasına ihtiyaç vardır; öteden beri hükümdarlığın güçlü ve saygın olarak bilinen bir soya verilmesi de bundandır. Nitekim

30 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 295-296.

31 en-Nisâ 3/59.

32 Neseffî, *Tebşiratü'l-edille*, II, 437.

33 “İmâmlar Kureyş'tendir” rivâyetinin kaynağına, farklı varyantlarına ve rivâyete ilişkin değerlendirmeler için bkz. Hatiboğlu, “İslam'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik Hilâfetin Kureyşliliği”, s. 121-213; Bakkal, “Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde ‘İmâmlar Kureyş'tendir’ Hadîsinin Rolü Üzerine”, s. 87-104.

34 el-Hucurât 49/13.

35 Neseffî, *Tebşiratü'l-edille*, II, 437.

öteden beri nübüvvetin bir soya, siyasetin bir soya mahsus kılınması bilinen bir şeydir. İnsanlar dinî konuları nübüvvet makamıyla, siyasî ve idarî konuları saygın bir gücü ve otoritesi olan soyla kayıtlamışlardı.³⁶ İmâmetin Kureyş kabilesine tahsisini evveliyetle bu siyasi bağlamda okumalıdır. Zira o dönem için Kureyş'in halk üzerinde önemli bir etkisi ve gücü vardı. Örneğin evlilik konusunda Kureyşliler hiçbir kavmi kendilerine denk görmezlerdi. İkinci sebep ise Kur'an'ın Kureyş lehçesiyle inmiş olmasıdır. Bu, söz konusu tahsisin dinî dayanağı niteliğindedir. Allah geçmişte özellikle savaş konularını hükümdarlara, din konularını ise peygamberlere tevdi etmiştir.³⁷

Burada nübüvvet ve siyaset ayrımının anakronik bir yorumla çağdaş bir kavram olan laisizm ilkesiyle karşılanması uygun değildir.³⁸ Zira Mâtürîdî'nin din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması bağlamında mutlak bir ayırım yaptığı veya bu ayrımı bir yönetim ilkesi olarak tayin ettiğini söylemek mümkün değildir. Bunu şu maddelerle temellendirebiliriz:

- a. Mâtürîdî imâmetin dinî yönü olan bir görev olduğunu kabul etmiştir.³⁹ Onun *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde böyle bir ayırım tespit edemedik.
- b. Mâtürîdî'ye göre devlet adamları fakîhlerden müteşekkil olmalıdır. "*Bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüzde onu Allah ve Resûlüne götürün*" meâlindeki ilâhî emir, âlimlere işaret eder. Çünkü ilmi tartışma âlimler arasında olur. Bu nedenle halkın görevi hükümdarlara âdil oldukları sürece itaat etmek, hükümdarların görevi ise âlimlerin görüşlerine ve fetvâlarına uymaktır.⁴⁰
- c. İmâmın bilgi ve basiret sahibi olması onun yeterlilik şartlarından. Burada bilgi, sadece siyasî, idarî ve askerî konularda değil, aynı zamanda halkın manevî ihtiyacını karşılayabilecek nitelikte olmalıdır.⁴¹ Askerî komutanlar da dinî hüküm ve fetvâları bilmekle mükelleftirler.⁴²
- d. Mâtürîdî'nin geçmişte nübüvvetin bir soyda, siyasetin bir soyda olduğu gerçeğini kabul etmiş olması, bu konuda mutlak bir ayrımı öngördüğü anlamına gelmez. Onun yaptığı bu ayırım, Kureyş'in siyasî gücünü delillendirme niteliğinde olup, mutlak bir ilke tespiti değildir. Nitekim onun, "yöneticinin mü'min olması durumunda mü'minlerin ona itaat sorumluluğu bir

36 Nesefî, *Tebîrâtü'l-edille*, II, 438.

37 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I, 137.

38 Bu konuda yapılan bir değerlendirme için bkz. Kutlu, "İmam Mâtürîdî'ye Göre Din-Siyaset Ayrımı".

39 Nesefî, *Tebîrâtü'l-edille*, II, 437.

40 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 293.

41 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, II, 138.

42 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 299.

derece artar” şeklindeki görüşü, halk ve yönetici arasındaki inanç birliğinin doğurduğu sonucu görmezden gelmediğini gösterir.⁴³

- e. Mâtürîdî, imâmete liyakatte ilk şart olarak takvayı zikretmiştir. Yönetim halktan alınan bir emânettir. Emânetin güvencesi ise takvadır. Takva kul ile Allah arasındaki ilişkiyi ifade eden dinî bir terimdir. Neseffî, Mâtürîdî'nin görüşlerini aktardıktan sonra imâmetin dünya ve âhret maslahatlarına yönelik bir makam olduğunu belirtir. Dolayısıyla devlet yöneticisinin takva sahibi olması, dünya ve âhret saâdetini teminde aslî şartlar arasındadır.⁴⁴
- f. Mâtürîdî, Hz. Peygamber tarafından hilâfetin Kureyş kabilesine tahsisinin bir gerekçesini de Kur'an'ın Kureyş lehçesiyle inmiş olmasında görür.⁴⁵ Bu ise yöneticinin Kur'an bilgisinin önemine işaret eder.
- g. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, modern zamanlara ait bir siyasî uygulamadır. Hâlbuki Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde söz konusu yönetim biçiminden bahsetmek imkânsızdır.

5. “ULU'L-EMR” KAVRAMININ KEYFİYETİ VE “İMÂM” GÖRÜŞÜNÜN REDDİ

Kur'anî bir tabir olan “ulu'l-emr” tefsir literatüründe farklı şekillerde anlaşılmış ve kavramın “hükümdar, komutan, fukahâ ve ulemâ veya Hz. Peygamber'in ashâbı” olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶ Şîî âlimlerden Tabersî'ye (ö. 548/1153) göre *ulu'l-emr*, Hz. Muhammed (a.s.) ailesine (ehl-i beyt) mensup imâmlardır. Allah, kendisine ve Hz. Peygamber'e itaatten sonra *ulu'l-emre* itaati emrettiğine göre bu, mutlak bir hükümdür. Ve mutlak itaat, tıpkı Allah ve peygamberi gibi masum otoriteye olmalıdır. Bu sadece Ehl-i Beyt imâmlarına özgü bir ayrıcalıktır.⁴⁷

Mâtürîdî, Nisâ 4/83'de işaret edilen *ulu'l-emrin* âlimler, yöneticiler, komutanlar, fakihler veya Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi sahâbeler olabileceğini kaydettikten sonra, öncelikle bu kavramın “*nassın mâna ve maksadını çıkarabilen ulemâ ve fukahâya*” işaret ettiğini kaydeder.⁴⁸ Ulemâ sınıfı, dinî meselelerde halkın kendilerine rağbet edip güvendiği kimseler olup, ilgili konularda halka rehberlik yapabilecek düzeydedirler. Bunun delili şu âyettir: “*İman konusunda zaaf gösteren kimseler, savaşa giden mü'minlerin zafer kazandığı veya hezimete uğradığı yolunda bir haber/bilgi aldıklarında bunun doğru olup olmadığını araştırma-*

43 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, 292.

44 Neseffî, *Tebziratü'l-edille*, II, 437.

45 Neseffî, *Tebziratü'l-edille*, II, 438.

46 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VII, 180-82.

47 Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, III, 110-111.

48 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, 356.

dan etrafa yayarlar. Hâlbuki bu haberi öncelikle Peygamber'le veya yetki sahibi mü'minlerle paylaşmış olsalardı, onlar haberin aslını öğrenir, işin iç yüzünü ortaya çıkarırlardı..."⁴⁹ Bu âyet, *ulu'l-emrin* kesinkes ilim adamı olmasını gerektirir. Çünkü halkın dinî işlerini idare etmek, olup bitenlere şahitlik etmek, *emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker* görevini yerine getirmek, basiretle hareket etmek ve ilmi tartışmalarda ittifak edilen görüşe uygun kararlar vermek, *ulu'l-emrin* âlim düzeyinde biri olması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰

Ulu'l-emr kavramının anlam sahasına dâhil olan diğer gruplar siyâsî yöneticiler ve askerî komutanlardır. Mâtürîdî'ye göre Nisâ 3/59'da kendilerine uyulması ve itaat edilmesi gereken zümre, ilim adamları, devlet adamları veya kumandanlardır. Bunlar siyâsî yönetici de olsa askerî komutan da olsa ilim ve basiret sahibi kimseler olmalıdır. Nitekim Allah "*İnsanlar arasında hüküm verdiğinizde âdil olunuz*"⁵¹ emriyle, hükümdarlara âdil olmayı, halka da âdil hükümdara itaat etmeyi emretmiş olmaktadır.⁵²

Öte yandan *ulu'l-emr*, Şiîlerin iddia ettiği gibi "masum imâm" değildir. Eğer Nisâ 3/59'da itaat edilmesi emredilen *ulu'l-emr* bir imâm olsaydı, yüce Allah aynı âyette "*Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz bunu Allah ve Resulüne götürün*" diye emretmez, "*imâma götürün*" derdi. Bu âyet, hiç kimsenin sözünün Allah ve Peygamber'in sözüne denk olmadığını da kayıt altına almaktadır.⁵³

Mâtürîdî'nin *ulu'l-emr* kavramını te'vil biçimine bakıldığında bilgi, iştirak ve istişareye sıklıkla yer verdiği görülür. Zira o, bu âyetlerin yorumunda *ulu'l-emrin* bilgi sahibi kişiler, halkın temsilcisi konumunda olan ve âlimlerin görüşlerine uygun karar veren kimseler olduğunu belirtir.⁵⁴

6. DEVLET YÖNETİCİSİNE İTAATIN ÇERÇEVESİ

*"Ey Mü'minler! Allah'a, Peygamber'e ve ulu'l-emre itaat edin. Ve herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e götürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe [gerçekten] inanıyorsanız. Bu [sizin için] en hayırlısıdır ve sonuç olarak da en iyisidir."*⁵⁵

Mâtürîdî bu âyetin yorumunda *ulu'l-emre* itaat konusunu şöyle ele almıştır:

49 en-Nisâ 4/83.

50 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 299-300.

51 en-Nisâ 3/58.

52 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 293.

53 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 294.

54 en-Nisâ 4/59'da geçen *ulu'l-emr* kelimesinin tefsir ve kelâm kaynaklarında ele alma biçimi ve kelimenin kavramsal tahlili için bkz. Öztürk, "İslam Tefsir Geleneğinde Yorum Manipülasyonu: 'Ulu'l-Emr' Kavramı Örneği", s. 79-98.

55 en-Nisâ 4/59.

“Bu âyette neden hitap sadece mü'minlere yöneliktir, diye sorulacak olursa, ilk olarak onlar itaat yönünden insanlar arasında en iyi olanlardır. İkincisi, kâfirler henüz Allah'a bile itaat etmiş değildirler. Bu sebeple onlardan Hz. Peygamber'e ve ulu'l-emre gönüllü itaat etmeleri beklenemez. Üçüncüsü ise Allah'ın mü'minlere, inanan yöneticilerine itaati emrettiğini bilmeleri gerektiğidir.”⁵⁶ Yöneten ve yönetilen arasında inanç birliği varsa, yani mü'minlerin idarecisi yine bir mü'minse, halkın yöneticilerine itaat etme ve ona tâbi olma sorumluluğu bir derece daha artar. Yani, inanç birliği sorumluluk düzeyini de etkiler. Allah'ın “Ey iman edenler, Allah'a, Resûlüne ve aranızdan ulu'l-emre itaat edin” meâlindeki âyette mademki hitap inananlara yöneliktir, bu, itaat sorumluluğunun öncelikle mü'minlere yönelik olduğunu gösterir.⁵⁷

İslâm'ın özü yüce Allah'a teslimiyet ve itaat olduğuna göre, inananların bu hitaba muhatap olması garip değildir. Mâmafih, iman, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiklerine iman etmek ve bu konuda onun öğretilerine itaat etmektir. Mâtürîdî itaat kelimesini, “emredilene uymak” ve “emri yerine getirmek” şeklinde yorumlamıştır. Mü'min, ıstılâhta “Allah ve Peygamber'ini gönülde/yürekten tasdik eden kimse” anlamına gelse de, kavramın semantiği, ona “itaat eden kimse” anlamı da yükler. Söz konusu itaat farklı şekillerde olabilir:

- a. Allah'ın farz kıldığı şeylerde O'na itaat etmek, sünnet kıldığı şeylerde ise Hz. Peygamber'e itaat etmek gerekir.
- b. İndirdiği ve Kur'an'da beyan ettiği şeylerde Allah'a, yaptığı açıklamalar konusunda Hz. Peygamber'e itaat etmelidir.
- c. Hz. Peygamber'in emrettiği her şeye itaat etmelidir. Çünkü onun Allah'ın irâdesinin dışına çıkması ve muhâlif bir söz söylemesi düşünülemez.⁵⁸
- d. İtaatin emredildiği âyette hitabın mü'minlere yönelik olması itaatin dinî konularla sınırlı olması anlamına gelebilir. Zımnen, devlet yöneticisi dinî konularda kendi ya da ulemânın görüşüyle bir karar verdiğinde buna itaat edilmelidir.⁵⁹

Mâtürîdî'ye göre bu âyette Allah'tan başkasına itaatin imkânı söz konusu edilmiştir. Esasen ibâdet, kişinin bütün varlığını Allah'a tahsis etmesi iken, itaat, verilen emri yerine getirmektir. Allah'tan başkasına ibâdet mümkün değildir ama itaat mümkündür. Çünkü itaat, örneğin Hz. Peygamber'e yönelik olduğunda bu, aslında Allah'ın emrine uymaktır. Allah, Hz. Peygamber'e itaati emrettiğinden, söz konusu itaat dolaylı olarak ve aslen Allah'a olmaktadır. Bu açıdan itaat ile ibâdet arasında

56 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 291.

57 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 297.

58 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 303.

59 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 297.

fark vardır. İbâdet sadece Allah'a, itaat ise O'nun emriyle elçilerine de olabilmektedir.

Âyette belirtilen "ulu'l-emr" terkibi ise, komutanlar, fakîhler, âlimler veya devlet adamlarına işaret eder. Mâtürîdî, söz konusu ihtimaller arasında *ulu'l-emr*in "adâlet sahibi veya fakîh niteliğinde olan" devlet adamı/yöneticisi olduğu kanaatinde. Böylece her devlet adamı, mutlak anlamda itaate layık nitelikte değildir. O bu görüşünü bir âyet ve iki rivâyet ile temellendirmiştir: Nisâ 4/58: "... İnsanlar arasında hükmettiğinizde adâletli olunuz..." Bu âyet, hükümdarlara adâleti, halka da itaati emretmektedir. Mâtürîdî'nin tespit ettiği ilkeye göre, burada itaat hükümdarın bizzat kendisine değil, onun âdil hükmüne yani adâlet uygulamasına yöneliktir, denebilir.

Buhârî'de (ö. 256/870) nakledilen bir hadis-i şerîfe göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar; başınıza burnu ve kulağı kesik Habeşli bir emir tayin edilse bile Allah'ın kitabını uyguladıkça dinleyin ve ona itaat edin...*"⁶⁰ Bir başka rivâyete göre İbn Ömer, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "*Allah'a isyanı emretmedikçe, hoşunuza gitsin gitmesin, kişiye düşen emre itaattir. Bunun dışında kişinin yöneticiye itaatte bulunma yükümlülüğü yoktur.*"⁶¹

Mâtürîdî, Nisâ 4/59'dan şu yorumun da yapılabileceği düşüncesindedir: Devleti yönetenler, dinde fakîh olmak zorunda değildirler. Ama onlar âlimlere uymak sûretiyle bu konudaki eksiklerini tamamlayabilirler. Nitekim bu âyette "...eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah ve Resulüne götürün" emri vardır. Resulullâh'ın hayatta olmadığı dönemlerde onun temsilcileri ilim adamları olduğuna göre, bu âyetten zorunlu olarak iki sonuç çıkmaktadır:

1. Devlet yöneticilerinin verdikleri kararlara uymak/itaat etmek.
2. Devlet yöneticilerinin âlimlerin görüşlerine/fetvalarına uyması.

Böylece halk, adâlet ve hakkaniyetle hükmeden ve ulemânın görüşlerine başvuran yöneticilere uymak durumunda kalacaktır.⁶²

Esasen Nisâ 4/59'un nüzûl sebebi olarak nakledilen iki farklı rivâyet de yöneticiye itaatın keyfiyeti ve sınırlarını belirler niteliktedir. İbn Abbâs'tan (ö. 68/687) nakledilen rivâyete göre bu Abdullah b. Huzâfe b. Kays es-Sehmî (ö. 35/655-56) hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber tarafından bir seriyyenin başında savaşa gönderilen Huzâfe, sefer sırasında bir olay üzerine askerlerine kızmış ve bu kızgınlıkla onlara ateş yakılması için odun toplamalarını, ardından da yakılan ateşe girmelerini emretmiştir. Emrindeki gençlerden birinin itirazı üzerine, mesele, bilâhare Hz. Peygamber'e intikal ettirilmiştir. Hz. Peygamber onlara, "*Şâyet ateşe girmiş*

60 Buhârî, "Ahkâm", 4.

61 Buhârî, "Ahkâm", 4.

62 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 293.

olsaydınız, bir daha ondan asla çıkmazdınız. Çünkü itaat ancak iyi, maruf olan şeylerde olur." buyurmak sûretiyle, meşru itaatin sınırlarını tayin etmiştir.⁶³

Taberî'nin naklettiği rivâyete göre ise Hâlid b. Velîd (ö. 21/642) kumandasında gönderilen bir seriyyede, başlangıçta düşman safında yer alan, ancak daha sonra Müslüman olduğunu ikrar eden bir kişinin durumu konusunda Hâlid b. Velîd ile Ammar b. Yasir (ö. 37/657) arasında çıkan bir anlaşmazlıktan söz edilmektedir. Rivâyete göre, söz konusu problem bilâhare Hz. Peygamber'in huzuruna taşınmış; o sırada taraflar arasında gerginleşen ortam, Hz. Peygamber tarafından yumuşatılmış ve sonunda Hâlid b. Velîd, Ammar b. Yasir'den özür dileyerek sorun çözümlenmiştir. Bu rivâyet ise söz konusu itaatin keyfiyeti hakkında bilgi vermektedir. Bu konuda Hz. Peygamber'e nispet edilen rivâyetlerde onun devlet yöneticilerine itaatte mutlak anlamda hakkaniyet, hayır ve maslahatı esas aldığı, bunun dışında yüce Allah'ın emirlerine aykırı olan tasarruflarında yöneticiye itaati men ettiği görülmektedir.⁶⁴

İslâm'da Allah'a itaatten maksat, Kur'an'da emredilen ve yasaklanan şeylere uymak, peygambere itaatten murad ise, onun sünnetine riâyet etmek, *ulu'l-emre* itaat ise, ümmetin velâyetine sahip olan yöneticileri dinlemek ve emirlerini yerine getirmektir.⁶⁵ Yönetici konumunda bulunan kimseler, kat'î nas bulunmayan meselelerde ilim, uzmanlık ve takva sahibi kimselerle istişare ederek şura yoluyla bir karara varırlar. İşleri danışarak çözüme kavuşturma, hem Kur'an'ın ve hem de Hz. Peygamber'in bir sünnetidir. Bu uygulama biçimi sadece devlet yönetiminde değil, her alanda geçerlidir.

7. SİYASİ OTORİTENİN İCTİHÂD HAKKI: KANUN ÇIKARMA

Devlet yöneticisinin siyasi işlerde kişisel yorum yapma hakkı ve sadece Kur'an ve sünnetin beyanıyla sınırlandırılması konusunda Mâtürîdî, insana özgün bir yetki verilmesi tarafındadır. Buna göre "*Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz bunu Allah ve Rasûlüne götürün*" âyeti ile kastedilen icthâdın iptal edilmesi ve kitap ile sünnette olmayan görüşlerin terk edilmesi değildir. Bilakis bu âyet iki mânaya delâlet etmektedir. Birincisi şudur: Hz. Peygamber döneminde yaşayan Müslümanlar, ortaya çıkan problemleri Allah'ın elçisine sunmak zorundadırlar. O varken, herhangi bir Müslümanın icthâdından söz edilemez. Ancak onun vefatından sonra herhangi bir problem çıktığında ve karşılaşılan bir meselede öncelikle kitap ve sünnete başvurulur. Eğer orada aranan şey bulunamazsa, konu çözümsüzlüğe terk edilmez ve âlimlerin icmâsına başvurulur. Eğer icmâda da bir çare bulunamazsa, yöneticisi

63 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VII, 177; Kâdî, *Esbâb-ı Nüzul*, s. 127-128. Ayr. bkz. Buhârî, "Meğâzi", 59; Müslim, "İmare", 25.

64 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VII, 178-87.

65 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, III, 292-293.

yorum yapma hakkını kullanır ve icthâdî karar verir. İkincisi ise bu âyet müctehidin kıyas yöntemine delil niteliği taşır. Böylece âyette doğru karara varmak için araştırma yapmanın emredilmiş olduğu sonucu ortaya çıkar.⁶⁶

Öte yandan hüküm verme noktasında Mâtürîdî'nin "*Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir*"⁶⁷ meâlindeki âyette zikredilen hukukî ve cezâî müeyyideleri ayrı ayrı inceler ve sonuçta Allah'ın hükmüyle hükmetmeyenlerin kâfir ve zâlim oluşunu, Allah'ın hükümlerini inkâr veya hafife alma yoluyla terk etmelerine bağlar.⁶⁸ İnsanların kendilerine tâbi olmaları gerekenler, sadece peygamber ve ellerinde bulunan kitap değil; aynı zamanda zahidler, âlimler ve onların icthâdlarıdır. Zira âlimler de tıpkı peygamberler gibi Allah'a teslimiyet ile hareket ettiklerinde hak üzeredirler ve onların hükümlerine uyulur.⁶⁹ Nitekim Allah karı-kocanın arasında sorun olduğu durumlarda eşlerin akrabalarının hakem olarak kabul edilmesini, bunların yetersiz kaldığı durumlarda devlet kurumlarına gidilmesini emretmektedir.⁷⁰ Bu da hükmetme noktasında insana yetki ve sorumluluk verildiğine dâir bir delildir.

Esasen Allah'ın hükmüyle hükmetmeyi salt hukukî âyetlerle sınırlamak imkânsızdır. Bilakis bunlar Allah'ın yeryüzünün halifesi kıldığı insana verdiği aklı inkâr demektir. Mâmafih mutlak egemenlik Allah'a aittir. Ancak yeryüzünde bu hâkimiyet insanların eliyle tecelli ettirilecektir. Harfî okuma yönteminden yola çıkarak, 'hakem'liği sadece Yüce Yaratıcı ile sınırlandırmaya kalkmak din-toplum ilişkisini sabitleme çabasıdır ki, bu dinin zamanla işlevselliğinin yitirilmesi anlamına gelecektir. Nitekim İslâm tarihinde bu yöntemi kendisine rehber edinen Hâricîler, sürekli tekfir kuramı üzerinden ötekileştirici bir zihniyete bürünmüşlerdir. Esasen Allah'ın indirdiğiyle hükmetme emri sadece siyasi yöneticilere değil, toplum katmanlarının bütün alanlarında bulunan tek tek mükellefler topluluğudur.⁷¹ Dolayısıyla burada Allah'ın hükmü, adâlet ilkesi etrafında merkezileşen uygulamalar olmalıdır.

Mâtürîdî, "*İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren bu kitabı sana indirdik*"⁷² meâlindeki âyetin, icthâda delil olduğunu kaydetmiştir. Çünkü *Allah'ın sana gösterdiğine göre* ifadesinde "*araştırma ve düşünme neticesinde sonuca varma anlamı*" vardır. Eğer âyetten maksat kitabın sadece

66 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, 295.

67 el-Mâide 5/45.

68 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, IV, 241.

69 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, IV, 236-240.

70 en-Nisâ 4/35. Ayr. bkz. el-Bakara 2/178. Bu âyete göre ceza verme yetkisi, maktulün yakınlarına aittir.

71 Altıntaş, "Mâtürîdî'de Din-Siyaset İlişkileri", s. 61.

72 en-Nisâ 4/105.

kendisi olsaydı, bu ibareye gerek kalmaz, *insanlar arasında hükmedesin* denilirdi. Dolayısıyla bu âyette tefekkür ve derin düşünmeyle Allah'ın gösterdiğine uygun şekilde hükmetmeye delil vardır. Fakat Hz. Peygamber'in ictihâdı nas gibidir. Âlimlerin ise yanılma payı veya ihtimali vardır. Bu sebeple âlimlerin herhangi bir meselede hakikat ortaya çıkıncaya kadar, doğruya hükmettiklerini düşünmemelidir.⁷³

Diğer taraftan, Allah'ın özellikle insanlar arasındaki ilişkileri tanzim eden hükümlerine ilişkin onları kabul etmek ile uygulamak arasında fark vardır. Mâtürîdî, bunların mutlak anlamda tasdik edilmesi gerektiğini savunur. Ancak söz konusu hükümleri uygulamamak küfre değil, günahkârlığa karşılık gelir. Nitekim onun *Kitâbü't-Tevhîd*'de iman ve ameli birbirinden ayırdığı ve *mürtekib-i kebireyi* kâfir kabul etmediği bilinmektedir. Çünkü o imanı sağlam bir kulp olarak kabul eder ve bunun günahlarla kopmayacağını belirtir.⁷⁴

Devlet başkanının savaş hâlinde olduğu bir ülke ile anlaşma yaptığı durumlarda halk, buna uymakla yükümlüdür. Halk o topluluğun arasına girdiğinde anlaşma gereği güven ve huzur içerisinde hareket ederler. Burada düşmanın başka bir dinden olması, durumu değiştirmez. Devlet başkanının yetkisi dâhilinde yapılan anlaşma geçerli kabul edilip, herhangi bir Müslüman karşı taraftan birini kendi başına esir edemez.⁷⁵

Elbette Allah'ın hâkimiyeti bilfiil ilâhî teşride, şeriatın içerdiği emirler, yasaklar ve diğer hükümlerde geçerlidir. Muhkem âyetlerle bildirilen iman esasları ve ibâdetlerle ilgili düzenlemeler tevkîfidir. Bu konularda ekleme ve çıkarma yapmak mümkün değildir. Ancak yüce Allah dinde sabitelerin dışında değişken alanlara da işaret etmiştir. Dinî hükümleri yasama faaliyeti bağlamında kanunlaştırma, bunlarla ilgili düzenleme yapma ve bu düzenlemeye uygun yargılama insanlara aittir. Şüphesiz insanın olduğu yerde yorumdan ve ictihâddan söz etmek kaçınılmazdır.⁷⁶

SONUÇ

Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinde imâmet bölümü bulunmamaktadır. Ancak onun elimizdeki diğer eseri *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'da siyaset görüşüne ilişkin önemli bilgiler mevcuttur. Özellikle imâmet, ulu'l-emr, itaat, ictihâd ve şura gibi kavramları yorumlama biçimi, onun devlet yönetiminin keyfiyeti, yöneticiye itaatın mahiyeti ve yönetim şekli konusunda nasıl bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Mâtürîdî'nin, söz konusu kavramlara yönelik yorumları incelendiğinde onun adâlet, ehliyet, bilgi, takvâ ve istişâreye sıklıkla yer verdiğini görürüz. O, yöneticinin mutlak egemenliği ve masumiyeti anlamına gelen Şif imâmet anlayışına kesinkes karşıdır.

73 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, IV, 26-27.

74 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, II, 161.

75 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 377.

76 Altıntaş, "Mâtürîdî'de Din-Siyaset İlişkileri", s. 61-62.

Devlet yöneticisinin ilim ve basiret ehli olması gerektiğini savunan Mâtürîdî, halkın itaatini ise adâlet ilkesine odaklamıştır. Dolayısıyla *ulu'l-emr* olarak isimlendirilen yönetici, bilgi ve basiretle hareket eden, âlimlerin görüşlerine değer veren ve halka adâletle hükmeden bir yapıda olmalıdır. Ancak bu şartlarda yönetim sergileyen bir iktidar siyaseten itaate layıktır.

Ona göre yönetici dinî bilgiye sahip olan veya ilim adamlarının görüşlerine göre hareket eden bir kimse olmalıdır. Halkın can ve mal güvenliğini teslim ettiği kimse takva sâhibi olmalıdır ki, insanların kendisine itaati mümkün olsun. Böylece o, bir yandan âdil yöneticiye itaatın zorunluluğunu savunurken, diğer yandan yöneticinin ahlâkî yapısının ve siyaset yapma biçiminin meşru çizgiden sapmaması gerektiği üzerinde durmuştur. O, Hz. Peygamber'e ashâbına danışmasının emredilmiş olmasını, ictihâdî davranışın meşruiyetine dayanak olarak kabul eder ve nassa dayalı olmayan –idarî veya sosyal– konularda mutlak olarak kişisel görüşlere başvurmanın geçerli olduğu sonucunu çıkarır. Ayrıca sahâbenin Allah katında değerini gösterirken esas olarak aklın ve düşüncenin yüceliğine işaret eder. Bu, akıl ve düşünce bakımından diğer insanların da aynı değere sahip olduğunu ve böylece onların da danışılmaya değer olduğunu gösterir.

KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ, Ramazan, "İmam-ı Mâtürîdî'de Din-Siyaset İlişkileri", *Milel ve Nihal*, 7/2 (2010): 53-66.
- BAKKAL, Ali, "Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde 'İmamlar Kureyş'tendir' Hadîsinin Rolü Üzerine", *İstem*, 3/6 (2005): 87-104.
- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahihu'l-Buhârî*, Dımeşk-Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2002.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999, I-III.
- HATİBOĞLU, M. Said, "İslam'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik Hilâfetin Kureyşliliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII: 121-213.
- el-KÂDÎ, Abdülfettah, *Esbâb-ı Nüzul*, çev. Salih Akdemir, Ankara: Fecr Yayınları, 1996.
- KUTLU, Sönmez, "İmam Maturidi'ye Göre Din-Siyaset Ayrımı", <http://www.sonmezkutlu.net/?pnum=158&pt=Maturidi%27de+Diyanet+Siyaset+Ayr%C4%B1m%C4%B1>.
- el-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, ilmî kontrol: Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mîzân Yayınevi, 2005-2011, I-XVII.
- en-NESEFÎ, Ebû Muîn, *Tebziratü'l-edille*, thk. Atay – Düzgün, Ankara: DİB Yayınları, 1993, I-II.
- NİZÂMÜLMÜLK, Ebû Alî Kıvâmüddîn Hasan b. Ali, *Siyâsetnâme*, haz. Mehmet Altan Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3 bs., 2016.
- ÖZTÜRK, Mustafa, "İslam Tefsir Geleneğinde Yorum Manipülasyonu 'Ulu'l-Emr' Kavramı Örneği", *İslamiyât*, III/3 (2000): 79-98.
- et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut: 2003.
- et-TABERSÎ, Ebû Abdullah Fazl b. Hasan, *Mecmeu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, haz. İbrâhim Şemsüddin, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

TAŞKIN, Yüksel, *Siyaset*, ed. Yüksel Taşkın, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

ÜNVERDİ, Veysi, "Eş'arî Kelamında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği", *Usûl İslam Araştırmaları*, 29 (2018): 39-66.

ÜNVERDİ, Veysi, *İmâmiyye Şia'sının İmâmet Anlayışının Eleştirisi*, Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2. bs., 2016.